

Imákkal, énekekkel, versekkel gyógyító¹

A Tamási Áron-díj 2021. évi kitüntetettje Kilyén Ilka

A színművészet s általában a művészet, az irodalom gyógyító szerepén, hatásán mélázva gyakran forgattam egy szót a fejemben, amivel mintha megdőbbsen-teni akarnám a tisztelt jelenlevőket, köztük a méltatni vágyott díjazandó mű-vésznőt, Kilyén Ilkát. A szó – bocsánat? –: a frászkarika. Ezzel találkoztam a csík-szeredai folyóirat, a *Székelyföld* augusztusi számában, az e témájú tanulmány (Obrusánszky Borbála: *A frászkarika és az Umaj-barlangok*), vitt rá arra is, hogy ha török, ha szakad, valahogy egy gyökérből eredeztessenek három ágat: a díj név-adójának, Tamási Áronnak a művészetét a díjazásra érdemes színművészével, és hát harmadiknak, szinte vallomásszerűen, szóljak személyes érintettségem-ről is. A gyökeret – talán nem elég mélyre ásva – azokban a kevert tudatformájú-funkciójú, pogány–keresztény szellemiségű szövegek használatában és mon-dásában, éneklésében, szavalásában véltem megtalálni, amelyekről az archaikus népi imádságokat „felfedező” néprajztudós, a később még emlegetendő Erdélyi Zsuzsanna írt a *Hegyet hágék, lőtőt lépék* című gyűjteményében. Több történelmi korszakon átívelő mítoszok, szokások, megőrzött hiedelemvilág: Tamási a ha-lottégetés szertartását felelevenítő drámájában, az *Ősvigasztalásban*, aztán a *Szülőföldemben* éppúgy, mint a tervezett trilógiájában – ebből a *Jégtörő Mátyás* és a *Ragyog egy csillag* készült el – ezekre támaszkodik, az Isten–ember–lélek és szellem–növény–állat–föld együttesére, amelybe beletartozik (ahogy egyik mo-nográfusa kifejti) az ördög és a boszorkány is. „Lélekvándorlás, szellemvilág! Hát lehet ezeket tudni?” – kétségeskedett Kilyén Ilka, a *Csalóka szivárvány* Zsu-zsannájának szerepében. A növényből állatba, az állatból emberbe vándorló szellem, „amikor már emberi testben ütheti fel a tanyáját, nagy és Istenhez re-pítő szándékai vannak, s ezzel szemben az emberi testnek sokkal több a gyar-lósága, mint az állatinak” – mondja az egyik regény hőse. A gyarlóságokkal, bajokkal, betegségekkel, bűnökkel való számvetéshez, esetleg leszámolásához

MÁRKUS BÉLA (1945) a Debreceni Egyetem nyugalmazott docense. Utóbbi kötetei: *Szólamból szólamra* (2017), *Gál Sándor* (2017), *Szilágyi István* (2018).

1 Márkus Béla laudációja 2021. szeptember 19-én, a Tamási Áron farkaslaki szülőházánál tartott díjátadó ünnepségen hangzott el.

többféle hiedelem, babona kapcsolódott, s kapcsolódik is tán. A Farkaslakán is ismert szép nevű ördöglőtte fűhöz például, hogy ha a pajta vagy az istálló ajtajához ültetik, nem ereszti be oda a boszorkányokat, hogy elvegyék vagy mérgezzék a tehén tejét. Emberibb példa a búcsújáró helyen, a csíksomlyói Kis-somlyó-hegyen álló kápolnában az oltár mögötti szűk helyen való átbújásé, átmászásé pünkösdkor: a székelyek hiszik, hogy megtisztulnak így a bűneiktől. S ez az átbújás vezet át a frászkarikához, amelynek a neve – lásd a szólások, közmondások eredetét taglaló frazeológiai etimológiai szótárt – réges-régi, tán a középkorba visszanyúló babonás népszokásból ered. Egy néprajztudós, Zolnay Vilmos így írt róla: „a frászkarika nem egyéb, mint kilenc napon át kilenc helyről kért lisztből, szenteltvízzel gyúrt tésztából sült, hosszúkás alakú perec”, amelyen átbujtatták a frászba esett, rángógörcsös újszülötteket, gyógyulásuk hitében. A két világháború között a perec, a karika alkalmazása kihalóban volt, s nem is igen hittek benne, ezt fejezték ki az „Egy frászkarikát sem ér!” felkiáltással.

A világ, a szemlélet változása a nyelvben vagy a nyelvben megőrzött világ: Kilyén Ilka művészete, előadó estjeinek, pódiumműsorainak java része is jellemezhető ekképp. Az édesapjától hallott száznál több Ady-vers, példának okáért az ősi magyaros tempót idéző *Sípja régi babonának* hatása, aztán az édesanyjáé, aki „a gyönyörűségeket énekelte”, a „díszített régi pentatonokat”, mutatkozhat így. Miután következett a megismerése és megismertetése annak a „varázslatos, különleges világnak”, ahogy a csángókét nevezte a Székely Ferencel folytatott, Versbe oldott lélekkel című beszélgetésében (lásd Székely Ferenc: *Aranypénz. Százhalombatta, 2019, Üveghegy Kiadó*). Músora, az Ágról szakadt madár – ballada a csángó sorsról saját, lényegkiemelő szavai szerint „A népköltészet erejével figyelmeztet: őrizd a nyelved, a vallásod, a kultúrád, mert az elcsángósodásból nincs visszaút...” Óvó gondolatait a Kárpát-medencében és szerte a nagyvilágban ezernél több előadása hallgatóival osztotta meg. Ugyanilyen beleérző hevülettel és eltökéltséggel vitte színre a cigányság évezredes tragédiáját népköltészetük és erdélyi cigánydalaik megszólaltatásával előbb a Virágzik számban az átok, majd az 1990. márciusi marosvásárhelyi pogrom során a magyarok melletti kiállításukra is reflektáló Szálkákban. Az utóbbi többek között Illyés Gyula és Kányádi Sándor mellett szerepeltette Bari Károlyt is – azét a költőt, aki a cigány folklór Európa-szerte elismert tudós gyűjtője. Tőle hallhatta, ami a Karácsonyi rege című saját estjének gyöngyszeme lett, a *Hegyet hágék, lőtőt lépék* lemezéről is ismert imádságot, a Karácsonyi éjfélorát: „Karácsonyi éjfélorá / Megszületett Istenfia, / Megszületett Istenfia, / Az ártatlan Kisjézuska. // Gyerünk, menjünk jászolához, / Borúljunk le a lábához, / Fekete fából a búcsú / Fekete fából a jászol.” És itt jutottam el, végre, odáig, hogy elmondjam, közöm van ehhez a színszimbolikájában a bujdosó székelyek panaszdalára – „Nekünk a legszebbik estét fekete színre festették, Fekete színre festették” – emlékeztető imádsághoz. Közöm, igen személyes, mert rokoni: Bari Károlynak ugyanis, szülőfalum, Bükkaranyos – szépségével vetekedhet a Farkaslakáé – Kossuth-díjas

költőjének Máté Imréné Bajnok Magda énekelte, tőle gyűjtötte. Édesanyám öccsének feleségétől – ángyomtól. Amikor pár éve Kilyén Ilkát debreceni, hajdúbihari estjeire volt szerencsém elkísérni, még nem mondhattam neki sem azt, hogy rejtély, miként őrződött meg ez az archaikus imádság a falumban és a legszűkebb rokonság körében, sem azt, hogy ángyom hangját is hallom, amikor Ő énekl.

Így idézhette fel Kilyén Ilka is a két mezőségi falu, Édesanyja szülőhelye, Szentmáté s talán a sajátja, Nagynyulas karácsonyi énekeit, népdalait, a szokásokat, különös emberalakokat és eseteket, amikor arra vállalkozott, hogy az ezeréves Mezőségről készít műsort. Mégpedig Aranyország címmel, emlékeztetve, de figyelmeztetve is, hogy – mint mondta – az idő megrekedt az agyagos sárban, az ottani falvak nagy része „mélyszórvány”, e varázslatos tájat „úgy veszítettük el, fokozatosan, mint ahogy az aranypénzt veszíti el az ember”. „Az Idő keze dolgozik rajtunk” – miként Sütő András írta, akinek az emléke s manapság Erdély-szerte már-már feledésre ítélt életműve előtt a 90. születésnapon *A gyertya könnye* című összeállítással tisztelgett. Hogy évről évre a Sütő András Baráti Egyesület lelke, motorja legyen. Annak a jegyében és szellemében, a magyar nemzet és nemzetiség önismeretét, önbecsülését erősítve, ahogy a két világháború közötti legrangosabb kisebbségi folyóirat, a Kós Károly, Kuncz Aladár, Bánffy Miklós és mások nevével jelezhető Erdélyi Helikon szerzőit mutatta be az Isten kezében, illetve a Búvópatak című estjein. Önként vállalt feladatai, szerepei – a Székely Színház Egyesület elnöke, az EMKE Maros megyei szervezete alelnöke, a Lorántffy Zsuzsanna Kulturális Egyesület alelnöke, a Helikon–Kemény János Alapítvány kuratóriumi tagja – mind azt bizonyítják, amit egyik méltatója mondott: „nélküle a közéletünk is szegényebb lenne”. A Magyar Örökség-díj az értékőrző és hagyományápoló fáradozásának elismerése, ahogy a Pro Cultura Hungarica-díj is. Szerényen hozzájuk csatlakozik most a Tamási Áron-díj. Amit – ha visszakanyarodhatok, a keretezés kedvéért az elején említett, meglehetősen jelentésváltozáson átesett, „átbújt” fogalomhoz – hasonlíthatnánk a Dunántúlon ismert szóval „frászáldáshoz”, ami ott az ördögűzésszerű, szentképekkel és imákkal történő gyógyítási módot jelöli. A különbség azonban lényeges: áldásban Kilyén Ilka részesíti a közönségét, hiszen imákkal, énekekkel, versekkel, nyelvi és zenei örökségünk megannyi formájával ő a gyógyító. Isten éltesse!